

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 1307/1-ХШ/11
25.09.2014. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XIV редовној седници, одржаној дана 25.09.2014. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: ПОРТАЛИ ЦРКАВА МОРАВСКЕ СРБИЈЕ: АРХИТЕКТУРА И АРХИТЕКТОНСКИ УКРАС, кандидата Јасмине Ћирић и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 23.03.2010. године.

Кандидат Јасмина Ћирић објавила је рад: Les emblèmes sur l'abside de l'église de Lesnovo, Зограф 35 (2012), 189-197.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр.6/2571</u> (број захтева)	
<u>26.09.2014.</u> (датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Јасмине (Србољуб) Ћирић

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ

Јасмина (Србољуб) Ћирић

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом: _____

Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс

Универзитет је дана 23.3.2010. својим актом под бр 612-514/1-10 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила: _____

Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Јасмине (Србољуб) Ћирић

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 26.06.2014. одлуком факултета под бр 906/1-ХП/4 у саставу:

	Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1.	др Иван Стевовић	доцент	историја уметности	Филозофски ф.
2.	др Миодраг Марковић	ванредни проф.	исто	Филозофски ф.
3.	др Јелена Ерделјан	доцент	исто	Филозофски ф.

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 25.09.2014.

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
Проф. др Милош Арснијевић

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ**

Предмет: Реферат о завршеној докторској дисертацији

На основу чланова 231. и 278. Статута Филозофског факултета у Београду Наставно-научно веће Филозофског факултета на својој XIII редовној седници, одржаној дана 26.06. 2014. године, изабрало нас је у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације под насловом **”Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“**, коју је поднела кандидат - докторанд **Јасмина С. Ћирић** . Након увида у предату докторску дисертацију, слободни смо да Наставно-научном већу Филозофског факултета поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Јасмина С. Ћирић рођена је у Паризу. Године 2000. уписала се на Одељење за историју уметности Филозофског факултета у Београду, на којем је 2005. дипломирала са радом под насловом „Позносредњовековне цркве на Космају.“ Била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије при пројекту „Српска уметност у позном средњем веку“, стипендиста Коч Универзитета у Истанбулу и Квинс Универзитета у сарадњи са Центром за византијске и модерне грчке студије Универзитета у Бирмингему. Од 2005. до 2008. године као волонтер радила је у Библиотеци Одељења за историју уметности Филозофског факултета, а од 2006. до 2008.године у Институту за историју уметности Филозофског факултета. У истој институцији од 2010. године запослена је као истраживач - сарадник на научно-

истраживачким пројектима „Средовековна уметност у Србији и њен европски контекст“ и „Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века” подржаним од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Такође, Јасмина С. Ћирић сарадник је на међународним пројектима «Lexikon der byzantinischer Autoren» под руководством др Михаела Грунбарда и др Александра Рилеа, и «Lexicon of Religion» под руководством др Флорина Курте са универзитета на Флориди. Члан је Интернационалног савета архива у Паризу, Асоцијације византолога у Паризу, Асоцијације византолога Северне Америке, Интернационалног центра за средњовековну уметност у Њујорку, Друштва за промоцију византијских студија у Бирмингему и Асоцијације историчара исламске уметности „Олег Грабар“. Јасмина С. Ћирић учествовала је и излагала на већем броју националних и међународних научних скупова, а у домаћим и интернационалним часописима објавила је више самосталних истраживачких радова.

Докторске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду кандидат Јасмина С. Ћирић уписала је 2007. године, а у марту 2010, одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одобрена јој је израда докторске дисертације под наведеним насловом, код ментора доц. др Ивана Стевовића.

Докторска дисертација кандидата Јасмине С. Ћирић под насловом **”Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс”**, написана је на 208 страница компјутерски сложеног текста прописаног прореда. Основни текст прате одговарајуће напомене, библиографија наведених радова (стр. 209-253), као и техничка документација коју сачињавају архитектонски цртежи и фотографије приложени на 65 табли у штампаној и електронској форми. Основни текст подељен је у осам поглавља са подпоглављима.

Предмет и циљ дисертације:

Предмет докторске дисертације под насловом **”Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“** представљало је истраживање обимног корпуса разноврсних конструкција улаза и других формално или функционално сродних отвора изведених на фасадама и у ентеријерима сакралних здања позносредњовековне српске државе. Реч је о скупини храмова која је, генерално говорећи, у историографији све до скоро била разматрана у оквирима традиционалних и временом застарелих методолошких полазишта, чије је тежиште било сконцентрисано у значењу појма стила. Из овог ракурса је произишло дуго важеће тумачење да је реч о грађевинама значајним искључиво у архитектонској делатности региона, које су чиниле сразмерно хомогену целину насталу на претходној српској градитељској традицији обједињеној са никада објашњеним подстицајима преузетим из географски знатно удаљенијих области, односно на периферији токова архитектонског стварања источнохришћанског света у позном средњем веку. Назначени методолошки приступ не само да је готово по правилу проузроковао изостављање цркава Моравске Србије из подробнијих анализа и прегледа оновременог градитељског деловања, већ је и проучавања појединачних остварења, уз ретке изузетке, сводио у сужене координате монографских студија у којима је убедљиво преовлађивао дескриптивни наратив, без покушаја да се њихова ванредно комплексна градитељска структура размотри из угла ширих и дубље утемељених симболичких значења по дефиницији сабраних у сложеним и вишеслојним хоризонтима визуелних целина сваке средњовековне цркве. Последично, изостала су, или су на супстанцијално неаутентичним премисама била заснована и проучавања посебних тема и феномена, попут места, ликовних обележја и семантичког стратума портала као својеврсне лиминалне зоне путем које је верник из спољашњег амбијента прелазео у простор компримиране хришћанске сакралности.

Описана ситуација у историографији најнепосредније је одредила како одабир и садржај теме ове докторске дисертације, тако и њен циљ. На првом ступњу, циљ је подразумевао ново аналитичко сагледавање и употпуњавање постојећих података о структуралним, конструктивним и скулпторалним, чиниоцима улазних делова храмова Моравске Србије, а потом и настојање на њиховом тумачењу засновано на аутентичним историјским полазиштима, почев од општепознате чињенице да је просторима улаза у светилиште посебна вредност била придавана још од протоисторијских времена. На

основу недавно установљене нове дирекције у разматрању целокупног збира обележја архитектуре споменика Моравске Србије, као и њихове свеукупне релације са истовременим сакралним и империјалним церемонијалним здањима у најважнијим центрима Византије и њеног комонвелта, намера је била да се портали, узети као категорија, размотре и објасне са више разнородних али међусобно хомогених аспеката, од њихове позиције у склопу изузетно промишљено пројектованих фасада моравских храмова, преко изразитог визуелног интензитета њихових профила остварених на најрепрезентативнијим делима, општих или сасвим специфичних значења које је у позносредњовековном духовном амбијенту собом носио репертоар њиховог клесаног украса, до прецизнијег установљења смисла идеје портала српске позносредњовековне цркве у односу на очуване или путем писаних извора познате византијске примере.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Имајући у виду циљеве докторске дисертације **”Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“**, најважнију хипотезу представљало је уверење о изразито сакралној димензији како физичког устројства тако и самог чина улаза у хришћански храм, која је своје визуелно уобличавање почела да стиче још у касноантичком-ранохришћанском раздобљу. Ово је полазиште у конкретном случају посебну важност имало услед чињенице да је у пређашњој историографији посвећеној црквама „Моравске школе“ односно „моравске стилске групе“ богатом репертоару мотива клесаног украса пласираног на њиховим фасадама па тиме, између осталог, и око портала, доследно била одрицана управо сакрална компонента, те је камена пластика ових храмова тумачена као „украс без значења“ и класификована искључиво према из тог ракурса изведених формалних морфолошких обележја. Компаративном анализом изгледа и позиције портала, писаних навода у којима се они спомињу или описују у различитим контекстима теолошке литературе и литургијског обреда, ликовних представа, очуваних портала позновизантијских светилишта, програма живописа изведеног унутар простора који су заузимали или у њиховој непосредној близини, показано је да општа слика портала

црква Моравске Србије суштински и на сваком свом значењском нивоу проиходи из религиозног доживљаја и искуства који су захтевали и добијали одговарајућу конструктивно-визуелну структуру која је функционисала како сама по себи тако и као инхерентни део целокупне слике храма као матерјалног оваплоћења свеукупног хришћанског поретка.

Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација кандидата Јасмине С. Ћирић под насловом **”Портали црква Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“** садржи осам поглавља са подпоглављима. Поглављу *Увод* (стр. 14-19) у коме је изложен преглед садржаја дисертације, следи одељак *Досадашња истраживања портала црква Моравске Србије* (стр. 20-46), којим је заправо обухваћен целокупни историјат проучавања архитектуре овог раздобља. Тиме је показано у којој мери ова и слична специјалистичка проблематика није била обрађивана у историографији, али је претерано екстензивно излагање истовремено довело до тога да се на многим местима у тексту губи основна нит коју је требало и било могуће следити у складу са потребама теме.

Садржај наредног поглавља, *Духовна клима у Византији XIV века и њени одјеци у Моравској Србији* (стр. 47-69) настоји на рекапитулацији видова којима су исихастичка начела монаштва из Свете Земље и са Атоса утицала на разноврсне појаве у религиозно-духовној и идеолошкој сфери кнежевине односно деспотовине, деловањем на канонском помирењу цариградске и српске црквене организације, ширењем наглашено аскетског модела у животу припадника највиших слојева друштвене хијерархије као и одређеним изменама у пракси конституисања светитељског култа и симбола којима је државни простор стицао особене прерогативе изразито сакрализованог амбијента. Иако добру страну овог поглавља чини доследна усредсређеност кандидата на оне сегменте који су уистину стајали у релацији са институцијом и здањем цркве, текст се у највећој мери ослања на анализе и судове старијих и савремених истраживача. Само у најкраћем бележи изузетно важну тенденцију окретања византијских интелектуалаца класичном наслеђу

грчке антике, што је појава која је своје непосредне одјеке имала и у српској средини, и, коначно, у контексту наратива који се желео постићи, не разматра једнако значајан феномен образованог владара и његове привржености књизи као примарном симболу сваке а особито позносредњовековне хришћанске учености. Због тога, иако у себи садржи велики потенцијал за тумачење у релацији са мотивима клесане пластике, исказ да „извесне античке орнаменте који се појављују у програму цркава Моравске Србије с правом можемо повезати с књижевним наслеђем“ (стр. 69), у целокупној дисертацији остаје усамљен односно сасвим необјашњен.

Четврто поглавље, под насловом *Архитектонско обликовање портала цркава Моравске Србије* (стр. 70-112) састоји се од низа појединачних текстуалних целина којима је каталогски обрађено тринаест сакралних здања. Уз основне податке о њиховој архитектури и времену настанка, посебна пажња посвећена је опису портала и бројним изменама које су на њима спровођене током позног средњег века или у каснијим раздобљима. Иако су описи сразмерно подробни, редослед споменика, дат без објашњења, не прати нити хронолошку нити било коју другу класификацију, па се, примера ради, о Ресави пише пре текста о Велућу, Руденици или Каленићу, што у историчарском наративу и у оквиру овакве теме никако не представља примедбу искључиво формалног карактера. Такође, у исказима о појединим црквама, попут Велућа на пример (стр.97-98), изостале су и неке од библиографских јединица посебно важних управо за одговарајући садржај о коме се говори. Са друге стране, кандидат понегде даје назнаке важних проблема који „могу у семантичком смислу показати однос људи средњег века према појединостима и целини као што је зид“ (стр. 70), али ти проблеми остају недовољно прецизно дефинисани и без опширнијег разматрања које би морала пратити и наменска техничка документација, те стога они свакако остављају простор за детаљнију дискусију (пример начина посматрања више слика које творе исти орнаменти на порталу Велућа и Каленића, стр.105-106). Коначно, утисак је да је каталогом заправо обрађена само скупина у историографији најчешће присутних или најбоље проучених здања, што је сразмерно мало у односу на целокупни фонд споменика овог раздобља, чак и ако се у обзир узму само они који су очувани изнад нивоа археолошког слоја.

Поглавља 5-8, која носе наслове *Извори* (стр. 114-145); *Портали цркава Моравске Србије: место и смисао у обради фасадних површина* (стр. 146-175); *Портали цркава Моравске Србије у архитектури позновизантијског света* (стр. 176-191) и „*Врата узвисите врхове своје*“: *материјалност духовне метафоре* (стр.192-208), уз наведени каталог представљају расправни односно средишњи део докторске дисертације ”**Портали цркава Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс**“, па је то и разлог што се о њиховом садржају може говорити као о целини коју је кандидат самостално осмислила и остварила. Почев од најједноставније структуре која твори прелаз из једног у други физички простор, навођење различитих аспеката значења врата односно портала у поглављу *Извори* спроведено је у распону од патристичких текстова до антрополошких теорија о лиминалности Арнолда Ван Генепа и Виктора Тарнера. У наредном одељку у средишту разматрања налази се западна фасада као структура у којој је најчешће образован главни портал храма, те су њени семантички стратуми испитивани на примеру мотива тријумфалног лука изведеном на pročелу цркве Св. Стефана у Крушевцу, док је јужни портал Ресаве послужио као повод размишљању о функционалности и декомпоновању орнамента, односно начину примене геометријских фигура на фасадама око портала. Такође, у наведеним одељцима расправља се и о видовима односа које су верници успостављали према вратима храмова, о амбивалентној садржини портала као и о мисаоним конструктима путем којих врата визуелно или алегоријски стоје у функцији експликације матерјаног у илустровању билијских текстова. Укупно узев, ова поглавља докторске дисертације на одређени начин представљају методолошки и експозицијски антипод претходним, која би се условно могла назвати „традиционалним“, па је тако конципирана структура докторске дисертације у једној својој димензији занимљив иновативни покушај о чијим се сваковрсним својствима несумњиво може опширно и плодотворно расправљати.

Остварени резултати и научни допринос:

Докторска дисертација **”Портали црква Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“** кандидата Јасмине С. Ћирић рад је, генерално говорећи, настао на опсежном и темељитом познавању и промишљању материје и литературе релевантне за наведену тему, из којег је произишао напис који пружа подробен и често инспиративан увид не само у примарна својства и структуралну позицију портала унутар ванредно сложене композиције фасада моравских храмова, већ и повод расправи о ширим аспектима његове улоге у различитим видовима испољавања и матерјализовања религиозног искуства. И поред наведених мањкавости које се лако дају кориговати, уз анализу портала на црквама српског позног средњег века, праћење рецепције овог архитектонског организма у различитим епохама хришћанства води ка ближем и подробнијем упућивању у разноврсне аспекте и нијансе у његовом доживљају из менталне, религиозне и визуелне перспективе средњовековног верника, што свакако представља оригиналан приступ теми и подстицај даљем проучавању њених посебних аспеката.

Закључак:

Имајући у виду да је на основу свега наведеног докторска дисертација кандидата Јасмине С. Ћирић под насловом **”Портали црква Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“** написана према одобреној пријави, као и да представља оригинално и самостално научно постигнуће, слободни смо да Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду предложимо да прихвати докторску дисертацију кандидата Јасмине С. Ћирић под насловом **”Портали црква Моравске Србије: архитектура и архитектонски украс“** и одобри њену јавну одбрану.

Београд, 25.08.2014.

Комисија:

доц. др Иван Стевовић, ментор

доц. др Јелена Ердџан

проф.др Миодраг Марковић

